

STRUCTURE OF GENERAL LITERACY OF A WOULD-BE WORLD LITERATURE TEACHER***Грицак Наталія Русланівна,****докторант кафедри методики викладання світової літератури
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова***СТРУКТУРА ЖАНРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Summary. The article focuses on the concept of “genre literacy” of would-be world literature teacher. The structure of genre literacy including the information, axiological, intercultural, communicative and practical components has been proposed. It has been highlighted that genre literacy is a component of literary competence. It has been proved that genre literacy is the result of personal and professional growth of would-be world literature teacher.

Анотація. У статті зосереджена увага на понятті «жанрова грамотність» майбутнього вчителя зарубіжної літератури. Запропонована структура жанрової грамотності, яка охоплює інформаційний, аксіологічний, міжкультурний і комунікативно-практичний компоненти. Показано, жанрова грамотність є складовою літературознавчої компетентності. Доведено, що жанрова грамотність є результатом особистісного і професійного зростання майбутнього вчителя зарубіжної літератури.

Key words: *would-be world literature teacher, genre, genre analysis, genre literacy, structure of genre literacy, high school.*

Ключові слова: *майбутній учитель зарубіжної літератури, жанр, жанровий аналіз, жанрова грамотність, структура жанрової грамотності, вища школа.*

Постановка проблеми. Вивчення художнього твору передбачає обов'язкове звернення до його жанрової природи, що надає можливість продемонструвати учням / студентам взаємозв'язок змісту та форми. Цілковитим погоджуємось із міркуванням А.Л. Ситченка, що найвищим показником рівня літературних знань і вмінь школярів є «здатність до адекватної інтерпретації художнього твору з урахуванням його родової й жанрової специфіки» [12, с. 34]. Крім цього, у сучасних реаліях викладання шкільного курсу зарубіжної літератури (зменшення кількості годин, варіативність навчальних підручників, оновлення навчальних програм тощо) актуалізується проблема якісного аналізу інонаціонального художнього твору. У цьому контексті слушною є рекомендація Л.Ф. Мірошніченко, що «учні мають пройти складний шлях засвоєння основних літературознавчих понять, набути знань для подальшого аналізу текстів у старших класах» [10, с. 207]. З-поміж основних літературознавчих термінів і понять, що повинні опанувати учні, саме категорія жанру належить пріоритетне місце. Відтак, у професійній підготовці майбутнього вчителя-філолога проблема формування компетентності жанрового аналізу художнього твору відіграє вагомe значення. Розуміння студентами-філологами, що жанр не лише формальна, але й змістова категорія, яка віддзеркалює концепцію світосприйняття письменника, його художнє мислення в органічному поєднанні зі загальною тенденцією

розвитку світового літературного процесу і національною літературною традицією, значною мірою визначає рівень фахової підготовки майбутнього учителя-словесника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти формування умінь і навичок аналізувати художній твір розкрито у ґрунтовних розвідках сучасних методистів – А.О. Вітченка, В.В. Гладишева, Н.І. Гричаник, О.О. Ісаєвої, Ж.В. Клименко, Л.В. Мацевко-Бекерської, Л.Ф. Мірошніченко, О.М. Ніколенко, Б.Б. Шалагінова, Ф.М. Штейнбука та інших (на прикладі вивчення художніх творів зарубіжної літератури); Н.Й. Волошиної, В.П. Марка, Є.А. Пасічника, А.Л. Ситченка, Г.Л. Токмань та інших (на прикладі роботи з творами української літератури).

Окремої уваги заслуговують студії Ю.І. Бондаренка та Н.В. Романишиної. Так, Ю.І. Бондаренко пропонує у шкільну практику вивчення художнього твору впровадити концептуально-жанровий аналіз, мета якого поглиблювати в учнів розуміння неповторності жанрової природи художнього твору та виявляти його концептуально-світоглядне наповнення [1]. У цьому контексті правомірно методист виокремлює компетентності школярів, зокрема усвідомлення зв'язку між концепцією авторської рецепції реальної дійсності та втіленням її у конкретний жанр; володіння теоретичним матеріалом про жанрові ознаки художніх творів; порівняння різних жанрів. Продуктивною є концепція Ю.І. Бондаренка про універсальність жанрово-

родового аналізу художнього твору. Слушною є думка методиста, що вивчення жанрової специфіки літературного твору потребує застосування всього спектру пообразного комбінованого, подієвого, проблемно-тематичного, проблемно-стильового тощо шляхів аналізу [2].

Значним внеском у розвиток методики вивчення художнього твору жанровим шляхом стала монографія Н.В. Романишиної [11]. На прикладі творів малої прози Т.Г. Бордуляка, В.К. Винниченка, Марка Вовчка, С.І. Воробкевича, Є.П. Гребінки, Г.Ф. Квітки-Основ'яненка, М.І Костомарова, П.О. Куліша, І.С. Нечуя-Левицького, К.І. Малицької, Д.Л. Мордовця, Л.М. Старицької-Черняхівської та інших Н.В. Романишина розробила цікаву методичну систему вивчення художніх творів малої форми жанровим шляхом аналізу, де запропонувала ефективні методичні прийоми і види формування жанрової компетентності майбутніх учителів української літератури.

Висвітлення невіршених раніше частин загальної проблеми, якій присвячується стаття. Утім, проблема формування умінь і навичок жанрового аналізу художнього твору з урахуванням національної специфіки у майбутніх учителів зарубіжної літератури здебільшого репрезентована у студіях автора статті [4, 5, 14]. Тому ця розвідка є продовженням ряду публікацій автора щодо створення методичної системи формування умінь і навичок жанрового аналізу художніх творів з урахуванням національної специфіки у студентів-філологів.

Мета статті – науково обґрунтувати структуру жанрової грамотності майбутнього вчителя зарубіжної літератури.

Виклад основного матеріалу. Методологічним підґрунтям нашого розуміння специфіки формування жанрової грамотності у майбутніх учителів зарубіжної літератури насамперед слугує фундаментальна праця Н.Л. Лейдермана «Уроки для душі. Про викладання літератури в школі» (2006) [8]. Оригінальною є концепція дослідника щодо формування в учнів / студентів уявлення про жанр, зокрема учений пропонує розглядати жанр як образну модель світу. Такий підхід є новаторським у методиці літератури. Осмислюючи головні принципи аналізу художнього твору в аспекті жанру, Н.Л. Лейдерман фокусує увагу вчителів / викладачів на тому, що «під час навчання учнів культурі жанрового сприйняття в жодному випадку не можна заглиблюватися у класифікаторство. Навіть якщо ми за деяким характерними ознаками розпізнали жанр – встановили, що перед нами, припустимо, казка, а не розповідь, елегія або послання, то це не кінець, а тільки початок

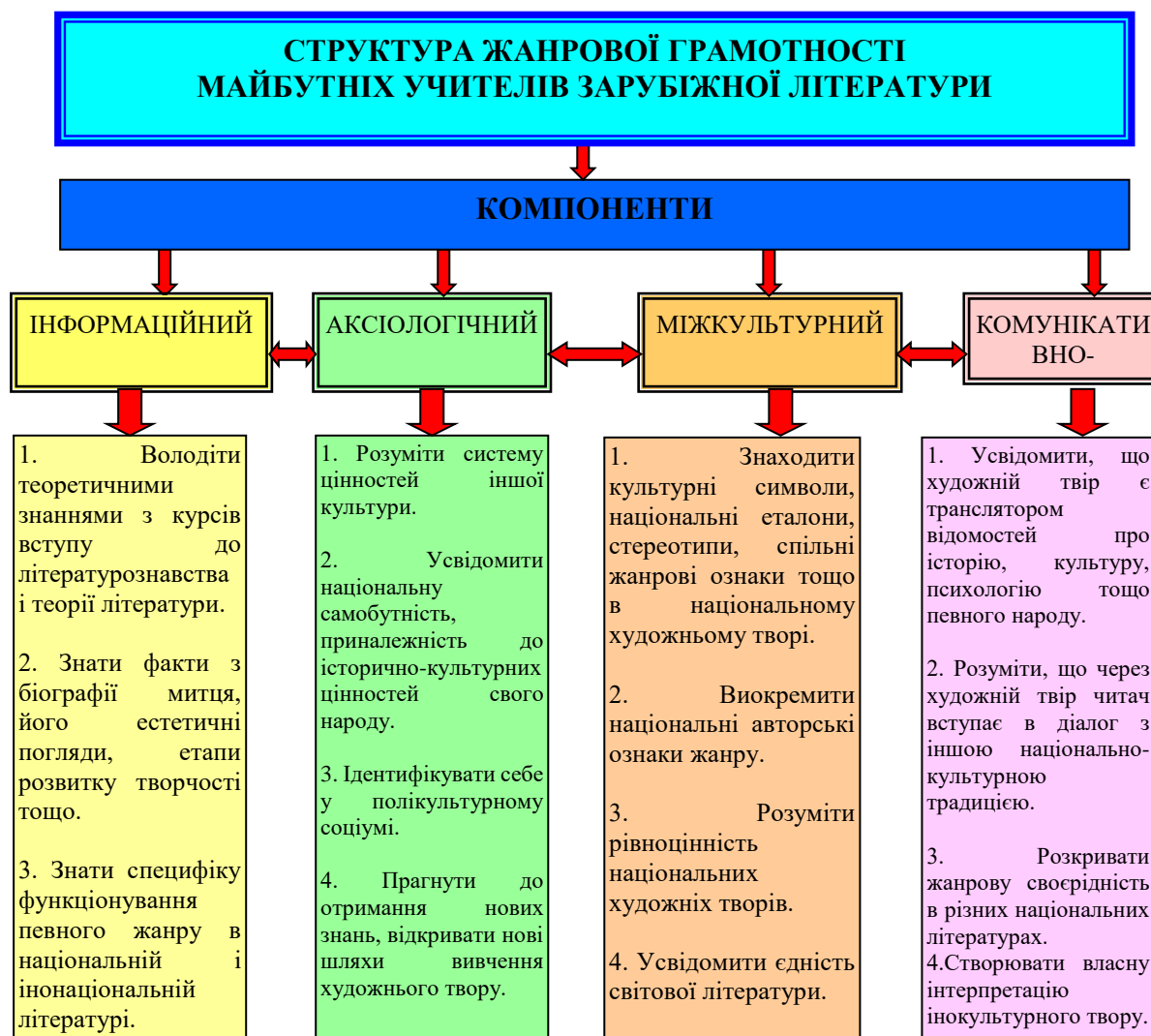
жанрового аналізу твору. Головне – пояснити учням, з яких складових і як конструюється, наприклад, казкова модель світу» [8, с. 43–44].

Нам імпонує думка Н.Л. Лейдермана (максимально намагаємось її реалізувати у своїй викладацькій практиці!), що жанровий аналіз художнього тексту органічно вписується в «драматургію» уроку / лекції, практичного / семінарського заняття. Зазначимо, що питання щодо організації уроку («драматургію»), яка складається з двох мегасюжетів, у системі методичних поглядів Н.Л. Лейдермана займає ключову позицію: «Перший сюжет – власне читацький: осягнення ідейно-естетичного змісту твору. Це сюжет, прямо пов'язаний із задумом письменника, це усвідомлення осяянь генія. Тут інтригу задає сам автор тексту. І він веде читача. А другий сюжет – це сюжет, який можна назвати літературознавчим: відкриття перед учнями (начебто разом з ними, начебто вперше) тих чи інших закономірностей художньої творчості, специфічних особливостей літературного твору, художніх прийомів і засобів» [8, с. 46].

У створенні структури жанрової грамотності майбутнього вчителя зарубіжної літератури для нас вагомими були також праці, автори яких різноаспектно досліджують питання специфіки вивчення інокультурного твору. Мова йде насамперед про студії В.В. Гладишева [3], О.О. Ісаєвої [6], Ж.В. Клименко [7], А.О. Мельник [9], І.Г. Ціка [13] та ін. Так, науковці-методисти суголосні у тому, що художній твір відображає традиції, звичаї, менталітет, культуру тощо життя конкретного народу. Відтак, жанр, окрім типологічних усталених ознак, містить й авторські національні елементи. Цю особливість ми враховували у структурі жанрової грамотності майбутнього вчителя зарубіжної літератури.

Отже, поняття «жанрова грамотність» тлумачимо як сукупність знань, умінь і навичок студентів-філологів визначати жанр за типологічними ознаками, виокремлювати оригінальні авторські жанрові риси, орієнтуватись в розмаїтті жанрів художньої літератури, порівнювати жанри у національних літературах, увиразнювати жанрові зміни та трансформації.

Запропоновану структуру розглядаємо як синтез взаємопов'язаних компонентів (інформаційного, аксіологічного, міжкультурного, комунікативно-прагматичного), що утворюють послідовну і динамічну цілісність, яка за своєю суттю віддзеркалює специфіку вивчення інонаціонального художнього твору, демонструє особливість міжкультурного діалогу та розкриває фахове становлення/зростання майбутнього учителя зарубіжної літератури (схема 1).

Пропонуємо більш детально зупинитись на розкритті змістового наповнення кожного з компонентів.

Інформаційний компонент свідчить про теоретичний аспект професійної діяльності майбутнього учителя зарубіжної літератури, який характеризується опануванням фундаментальними і ґрунтовними знаннями з теоретико-літературних дисциплін. Володіння літературознавчим матеріалом – необхідна складова глибокого розуміння жанрової неповторності інонаціонального художнього твору, осмислення взаємозв'язків у жанрі спільного і національного, індивідуального і загального, повноцінного аналізу і інтерпретації літературних феноменів. Освоєння теоретико-літературних, історико-літературних, літературно-критичних знань (роди і жанри літератури, жанрове ядро, жанрова модифікація, авторські жанрові визначення, періодизація літературного процесу, художній метод, напрями і течії, художній образ, структура і елементи організації літературного твору тощо) – це динамічний і системний процес, що охоплює усі роки навчання майбутнього учителя-філолога.

Інформаційний блок структури жанрової грамотності допомагає активізації розумовому, дослідницькому і креативному потенціалу студента, оскільки виникнення нових жанрів і жанрових модифікацій сприяє «навчанню протягом життя». Інформаційна складова тісно переплітається із мотиваційною складовою студента, яка є рушійним аспектом формування фахової компетентності майбутніх учителів-філологів. Органічне поєднання внутрішніх і зовнішніх мотивів скеровують студента опрацювати ґрунтовний теоретичний матеріал, усвідомлено його використовувати при дослідженні жанрової унікальності художніх творів. Також мотивація охоплює комплекс творчих здібностей (розширення горизонту власного мислення, діалогічне спілкування з Іншим, розкриття смислових зв'язків, створення цілісної картини, осмислення специфіки авторської свідомості, естетична інтерпретація національного художнього образу, реконструкція національних ознак жанру та ін.), що є ядром діалогу «автор – твір – читач».

Аксіологічна складова структури жанрової грамотності майбутніх учителів зарубіжної літератури зорієнтована насамперед на усвідомлення природи художніх цінностей, тлумачення інонаціональних цінностей з урахуванням досвіду національної культури, осягнення розбіжностей у системі культурних стереотипів та ідеалів, формування цілісної картини світу, осмислення національного коду, розуміння власного «Я». Рецепція інокультурних цінностей – це складний процес, що потребує від студента емоційного налаштування на індивідуальне авторське відтворення дійсності, яке залежить від національно-культурної традиції. Зазначимо, що прочитання художнього твору – це перший крок до пізнання інонаціональних цінностей, наступними кроками є ґрунтовне вивчення літературно-критичних, наукових, історичних, епістолярних текстів, що у цілому сприятимуть поглибленню особистісного рівня професійної компетентності. Закономірно, що аксіологічний блок запропонованої структури синтезує особистісне і професійне зростання майбутнього учителя зарубіжної літератури. Вивчення жанрової неповторності інокультурного художнього твору крізь призму національних і загальнолюдських домінант допомагає утвердженню ціннісного світосприйняття студента-філолога. Відтак, у майбутній педагогічній діяльності такий студент буде здатен у своїх учнів розвинути почуття приналежності до історично-культурних цінностей свого народу і світових гуманістичних надбань, сформувати особистість, яка прийматиме існування інших національних культур та ідентифікуватиме себе у полікультурному просторі.

Міжкультурна складова відображає входження інонаціонального художнього світу у читацьку свідомість студента. Дослідження жанрової природи інокультурного літературного твору пов'язано з вивченням національно-культурного контексту виучуваного твору. Своєрідність традицій і звичаїв, побуту і релігійних переконань, стереотипів і упереджень, прагнень і мрій, взаємодіючих і моделей поведінки, естетичних поглядів і літературної традиції зумовлюють жанрові авторські елементи. Знання специфіки національно-культурного середовища літературного твору сприяє розумінню студентами, як загальні явища світового літературного процесу реалізуються у художньому творі конкретного митця.

Змістове наповнення міжкультурної складової синтезує такі аспекти:

- знання специфіки національної та інонаціональної культури (національно-культурні елементи, наскрізні мотиви, сюжети, теми, символи та ін., типологічні риси жанру художніх творів, національні авторські ознаки жанру);

- уміння порівнювати літературні явища в національних літературах (особливості функціонування того чи іншого жанру в

національній літературі; специфіка функціонування цього жанру в світовій літературі; жанрові компоненти на різних рівнях та ін.);

- осягнення духовної єдності та національної унікальності різних літератур в культурно-історичній еволюції (репрезентація Я та Інший; відкриття Іншого народу і представлення його образу в національній літературі; сприйняття індивідуальної авторської моделі жанру письменника та ін.).

Комунікативно-практичний блок передбачає розуміння студентами-філологами, що інонаціональний літературний твір відображає життя конкретного народу. Через аналіз жанру майбутні вчителі зарубіжної літератури усвідомлюють, що художній твір передає певну інформацію: історію, моральні норми та ідеали, світогляд, мистецькі орієнтири і пошуки того чи іншого народу читачу іншого культурного середовища. Адекватне сприйняття інокультурного літературного тексту передбачає студентів налаштуватись на комунікацію. Вагомий елемент цього компоненту – розуміння студентами авторської рефлексії, ідеї, конфлікти, що зображено у художньому творі крізь призму формальних і змістових особливостей тексту.

Завдання цього компоненту вбачаємо у тому, що студенти повинні усвідомити, що жанр, як ключова категорія літературознавства, синтезує всі рівні художнього твору, розкриває їхній зв'язок. Студенти, досліджуючи художній твір жанровим шляхом, розкриває творчі здібності, розвиває свій науково-дослідницький потенціал, вчиться виходити за межі шаблонного мислення, формує уміння і навички використовувати різні шляхи аналізу художнього твору. Саме тому у межах цієї складової виокремлюємо критерії та рівні сформованості розвитку умінь і навичок у студентів-філологів аналізувати художні твори жанровим шляхом із урахуванням національної специфіки.

Як ми вже зазначали, формування та розвитку умінь і навичок жанрового аналізу художніх творів із урахуванням національної специфіки у майбутніх учителів зарубіжної літератури – це систематичний процес, у якому виокремлюємо наступні етапи.

Ціннісно-орієнтаційний етап передбачає набуття студентами необхідних знань з теоретико-літературних дисциплін, що є фундаментом для подальшого формування умінь і навичок жанрового аналізу художніх творів із урахуванням національної специфіки. Завдання викладача на цьому етапі – розширити уявлення студентів про жанрову мозаїку художньої літератури, навчити знаходити і порівнювати усталені елементи жанрів літературних творів, продемонструвати синтез змісту і форми художнього твору, розкрити зв'язок літературних явищ та ін. На цьому етапі доцільно застосовувати лекції-конференції, проблемні лекції, лекції з елементами дослідження. Головне, щоб студенти зрозуміли, що жанрова грамотність є важливим компонентом їхньої професійної

компетентності. Доцільно вже на цьому етапі застосовувати попередній контроль умінь і навичок. Тестування, письмові творчі роботи, анкетування визначають рівень сформованості умінь і навичок жанрового аналізу художніх творів. Отримані результати визначають подальшу діяльність викладача літературознавчого циклу щодо ефективних приймів і видів формування умінь жанрового аналізу художнього твору у студентів-філологів.

Діяльнісно-практичний етап зорієнтований на практичне використання і закріплення майбутніми вчителями-філологами рівня умінь вивчати жанрову природу інокультурного художнього твору. Мета діяльнісно-практичного етапу – реалізація набутих теоретичних знань. Оскільки акцент робимо на практичній діяльності студента, то ефективними є завдання у групах. Рекомендуємо запропонувати студентам розроблені викладачем алгоритми, схеми, моделі аналізу жанру інокультурного художнього твору. Продуктивно на практичних / семінарських заняттях застосувати інтерактивні форми навчально-пізнавальної діяльності: дискусії, майстер-класи, круглі столи, кейс-методи та ін. Студенти вчать самостійно знаходити загальні та авторські риси жанрів художніх творів, порівнювати їх з іншими національними літературами, розкривати специфіку історико-культурного середовища художнього твору, увиразнювати естетичні, соціокультурні, національні тощо фактори формування жанру художнього твору, виробляти здатність інтерпретувати художній твір в єдності форми і змісту. Отже, головна ознака цього етапу – підготувати студентів до індивідуального (нешаблонного) підходу у вивченні інонаціонального художнього твору.

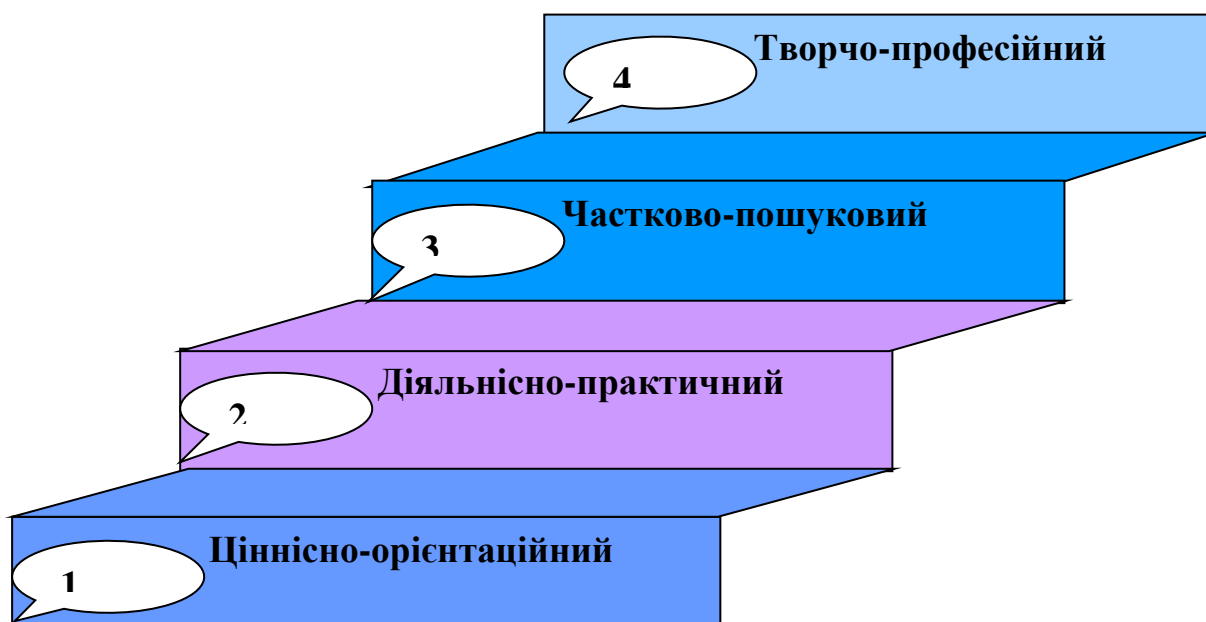
Частково-пошуковий етап передбачає удосконалення умінь і навичок жанрового аналізу художніх творів з урахуванням національної

специфіки. Викладач скеровує студентів самостійно вивчити механізми модифікацій певного жанру, з'ясувати його залежність від культурних знаків і кодів, національних традицій і звичаїв, світосприйняття і літературної традиції письменника крізь призму унікальності жанру та єдності світового літературного процесу. Цей етап потребує системної та наполегливої роботи. На цьому етапі наголос робимо на розвитку творчого потенціалу, самореалізації, формуванні критичного мислення студента. Також цей етап зорієнтований на набуття студентами умінь розробляти авторські схеми вивчення жанру інокультурних художніх творів, застосовувати новітні технології (літературні пазли, qr-коди, фотоквест, інтерактивні плакати, рекламні ролики, інформативні плакати, картки знань, он-лайн-кросворди тощо), самостійно добирати художні твори для жанрового аналізу.

Творчо-професійний етап демонструє набуття високого рівня вмінь і навичок аналізу художніх творів жанровим шляхом і готовність застосовувати його у майбутній професійній діяльності. Для цього етапу характерно усвідомлення студентами того, що жанровий аналіз художнього твору не закінчується переліком типових жанрових ознак, натомість створює простір для глибокого осмислення авторського Я, конфлікту, проблематики художнього тексту через змістові та формальні ознаки твору. Цей етап засвідчує у майбутніх учителів зарубіжної літератури стійку потребу поглиблювати свої теоретичні знання, удосконалювати практичні вміння і навички.

На схемі 2 покажемо етапи формування та розвитку умінь і навичок жанрового аналізу художніх творів з урахуванням національної специфіки у майбутніх учителів зарубіжної літератури.

Схема 2

Унаочнення етапів показує, що формування та розвитку умінь і навичок жанрового аналізу художніх творів з урахуванням національної специфіки у майбутніх учителів зарубіжної літератури – процес системний і послідовний. Кожний крок професійного становлення студента-філолога потребує від викладача літературознавчого циклу добірку ефективних методів, прийомів і видів навчально-пізнавальної діяльності.

Висновки. Жанрова грамотність майбутнього вчителя зарубіжної літератури – це результат особистісного і фахового зростання майбутнього вчителя, яке пов'язано із опануванням конкретних умінь та їхнім практичним виконанням. Жанрова грамотність є вагомим компонентом літературознавчої компетентності, а відтак, її складовою професійних умінь і навичок майбутнього вчителя зарубіжної літератури. Жанрова грамотність охоплює інформаційний, аксіологічний, міжкультурний та комунікативно-практичний компоненти, що у сукупності сприяють формуванню і розвитку умінь і навичок жанрового аналізу інокультурного художнього твору з метою його поглибленого осмислення, усвідомлення самотності рідної літератури та створення власної інтерпретації інонаціонального літературного твору.

Список літератури:

1. Бондаренко Ю.І. Концептуально-образний аналіз літературного твору в школі / Ю.І. Бондаренко // Українська література в загальноосвітній школі. 2011. № 11. С. 11–14.
2. Бондаренко Ю.І. Універсальність жанрово-родового аналізу літературного твору в школі. / Ю.І. Бондаренко // VII Волошинські читання «Шкільна мовно-літературна освіта: традиції і новаторство»: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 17 травня 2019 р. – Київ, 2019. – С. 271–276.
3. Гладишев В.В. Теорія і практика контекстного вивчення художніх творів у шкільному курсі зарубіжної літератури: Монографія. / В.В. Гладишев – Миколаїв: Вид-во «Ліон», 2006. – 372 с.
4. Грицак Н.Р. Літературознавчі передумови використання жанрового шляху аналізу з урахуванням національної специфіки художнього твору у професійній підготовці майбутніх учителів зарубіжної літератури / Н.Р. Грицак // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Педагогічні науки. – 2018. – Вип. 3 (38). – С. 135 – 143

5. Грицак Н.Р. Методика жанрового аналізу балад «Вільшаний король» Й. Гете та «Лілея» Т. Шевченка з урахуванням національної специфіки / Н.Р. Грицак // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки. – 2019. – Вип. 1 (39). – С. 147–155

6. Ісаєва О.О. Роздуми навколо проблеми аналізу та інтерпретації художнього твору в школі / О.О. Ісаєва // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2007. – № 2. – С. 29–31

7. Клименко Ж.В. Теорія і технологія вивчення перекладних художніх творів у старших класах загальноосвітньої школи: Монографія. – К.: Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2006. – 340 с.

8. Лейдерман Н.Л. Уроки для душі. О преподавании литературы в школе. Статьи / Н.Л. Лейдерман – Тюмень, ТюмГУ 2006. – 328 с.

9. Мельник А.О. Вивчення художніх творів світової літератури в культурологічному контексті / А.О. Мельник // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2011. – № 6. – С. 104–109

10. Мірошниченко Л.Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах. Підручник. / Л.Ф. Мірошниченко – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 432 с.

11. Романишина Н.В. Українська художня мала проза: теоретико-методичні аспекти вивчення: [монографія]. / Н.В. Романишина – Рівне: ТЗОВ «Принт Хауз», 2013. – 576 с.

12. Ситченко А.Л. Теоретико-методичні засади аналізу художнього твору в шкільному курсі літератури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська література)» / А.Л. Ситченко. – Київ, 2005. – 43 с.

13. Ціко І.Г. Опрацювання оригіналу і перекладу у світлі формування етнокультурної компетентності учнів 5–7 класів / І.Г. Ціко // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки: збірник наукових праць / за ред. проф. А.Л. Ситченка. – № 1 (52), лютий 2016. – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2016. – С. 123–129.

14. Hrytsak N. Genre analysis studying // Knowledge, Education, Law, Management. / N.Hrytsak, R.Chornii. – 2018. – №4 (24). – С. 76–86